

“VADSTENA-BRAKTEATEN“
OCH EN NYFUNNEN GULDBRAKTEAT
PRÄGLAD MED SAMMA STAMP.

AF

OSCAR MONTELIUS.

Ett af de märkligaste föremålen i Statens Historiska Museum är den berömda “Vadstena-brakteaten“, ett med runinskrift försedt hängsmycke af guld från tiden omkring år 500 efter Kristi födelse.

Jämte en annan guldbrakteat, på hvilken icke några runor läsas, är den funnen i trakten af Vadstena. Närmare fyndomständigheter äro okända.

Komminister Per Kylander inköpte år 1774 de två smyckena hos en guldsmed och hembjöd sedan fyndet till Antikvitets-Arkivet, som då hade vården om statens redan hundra år därförut grundlagda samling af minnen från forntiden. Om inte komministern påträffat de båda guldprydnaderna, anat deras värde och räddat dem, hade de efter all sannolikhet varit förstörda för länge sedan; ett af de många exemplen på, huru nära det varit att föremål af oskattbart värde gått förlorade.

Den af de två brakteaterna, som icke bär någon runinskrift, är i naturlig storlek afbildad uti mitt arbete *Från jernåldern* (Stockholm, 1869), pl. 2, fig. 10. I det präglade midtfältet ses ett människohufvud öfver ett fyrfota djur och framför ansiktet en fågel. Där omkring är en krets af lineära ornament, inslagna med en stämpel; dessa ornament äro af samma slag som de, hvilka ej sällan förekomma på svenska arbeten från det femte århundradet efter Kristi födelse. Brakteaten är infattad i en ram, bildad af en smal, tvärstrierad guldtråd och försedd med en enkel ögla. Såväl ram som ögla

äro mycket nötta, hvilket visar, att smycket lång tid har varit buret.

Det andra, under namnet "Vadstena-brakteaten" långt utom Sveriges gränser bekanta smycket återgifves här fig. 1 i naturlig storlek. Äfven här ses i midten ett människohufvud öfver ett fyrfota djur och framför ansiktet en fågel; men detta fält är icke prägladt med samma stamp som det å den förstnämnda brakteaten. Rundt om midtfältet, mellan detta och kanten, löper en runinskrift, hvilken liksom midten är präglad. Inskriften innehåller först runorna $\Gamma \text{N} \text{P} \text{F} \text{T} \text{N} \text{P} \text{F}$, *luwatu wa*, hvilkas betydelse ännu icke blifvit på fullt tillfredsställande sätt utredd.

Fig. 1. Guldbrakteat, f. nära Vadstena. $\frac{1}{4}$.

Efter en punkt följer sedan den så kallade "äldre runraden". Brakteaten är omramad af en tjock snodd, bildad af två tvärstrierade guldtrådar. Under den enkla öglan är ett ornament af en stor och tre smärre runda guldorn och två guldtrådar pålödt. Ramen och öglan äro visserligen nötta, men ej på långt när så mycket som på den först beskrifna brakteaten.

Vadstena-brakteatens stora rykte beror därpå, att inskriften hufvudsakligen utgöres af de då brukliga runorna, ordnade på ett sätt som motsvarar det, på hvilket bokstäfverna ordnas i alfabetet. Emedan de första runorna ej äro de som beteckna A och B, — de två första grekiska bokstäfverna, alpha och beta, — utan de som beteckna F U Th A R K, talar man emellertid icke om "runalfabet" utan om "Futhark" eller "runrad".

De runor, som läsas på Vadstena-brakteaten, äro de som begagnades här i Norden under de första århundradena efter runskriftens införande här.¹ Därför kallas den nu i fråga

¹ Om runskriftens uppkomst se S. Bugge, *Bidrag til tydning af de ældste runeindskrifter* i *Tidsskrift for Philologi og Pædagogik*, VII (Kjöbenhavn, 1867—68). — Densamma, *Runeskiftens oprindelse og ældste historie i Norges indskrifter med de ældre runer* (Kristiania, 1905). — L. Wimmer, *Runeskiftens oprindelse og udvikling i Norden* i *Arbøger for nordisk oldkyndighed* (Kjöbenhavn, 1874). — B. Salin, *Die altgermanische Thierornamentik* (Stockholm, 1904), sid. 146. — O. von Friesen, *Om runskriftens härkomst* (Upsala, 1904).

varande runraden den "äldre", till skillnad från den "yngre", hvilken bildas af de runor, som begagnades under vikingatiden och medeltiden.

Den yngre runraden består af 16 runor, fördelade i tre grupper, så kallade "ätter".

Den äldre runraden består af 24 runor, likaledes fördelade i tre grupper. Dessa runor äro:

ƿ ƿ þ ƿ ƿ ƿ < x ƿ : ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ : ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ ʀ
f v th a r k g w h n i j e p r s t b c m l n g o d

Runorna ƿ och ƿ beteckna troligen samma ljud som de engelska *th* och *w*. Runan ʀ betecknade än *e* än *i*. Runan ʀ förekommer vid denna tid så godt som uteslutande i slutet af ett ord; det ljud, som den betecknade, var först franskt *z* (i *seize*), men öfvergick sedan i den mån språket förändrade sig, till ett *i*-haltigt *r*, vanligen återgifvet med R.

På Vadstena-brakteaten ses, i nu angifna ordning, alla dessa runor, utom den sista, ʀ. Att denna saknas, beror uppenbarligen därpå, att den skulle haft sin plats under det nedanför öglan pålödda ornamentet. Utan tvifvel har den också funnits där. Huruvida man nu skulle kunna se några spår af den, är väl emellertid ovisst, då den sannolikt utplånats vid ornamentets ditsättande.

Runorna äro på brakteaten tecknade "bakfram", det vill säga runorna äro vända i motsatt riktning mot den här ofvan angifna, och inskrifterna skola läsas ej från vänster till höger, utan från höger till vänster. Visserligen känner man runinskrifter, som äro afsedda att läsas på detta sätt. Men det är möjligt, ja till och med sannolikt, att detta icke var meningen, i fråga om inskriften på Vadstena-brakteaten, utan att runorna varit vända "rätt" i stampen, då de naturligtvis blifvit "bakvända" i aftrycket.

Detta torde vara så mycket mera sannolikt, som runorna äro vända "rätt" på andra framställningar af den äldre runraden. Man har nämligen funnit denna runrad bland annat

på insidan af en stenhäll i en grafkista vid Kylfver i Stånga socken på Gotland; ¹ på ett eneggadt järnsvärd, funnet i Themsen vid London, och på ett spänne af förgylldt silfver, funnet i en graf vid Charnay i Bourgogne. ² På alla dessa äro runorna vända från vänster till höger.

Särskild uppmärksamhet förtjänar det, att kolon-liknande skiljemärken på Vadstena-brakteaten finnas mellan de tre grupperna. Något sådant ses *icke* på de tre andra, nyss nämnda framställningarna af runraden. Dessa skiljemärken bevisa, att den äldre runraden liksom den yngre varit indelad i tre grupper. Hvarje grupp i den äldre runraden innehåller åtta runor.

Att runraden således består af 3 gånger 8 runor, är så mycket mera värdt uppmärksamhet, som en liknande indelning i 3 gånger 8 återfinnes i det gamla nordiska viktsystemet: en mark delades i 8 ören, och ett öre i 3 örtugar.

Genom ett nyligen gjordt fynd har intresset för Vadstena-brakteaten blifvit ytterligare stegradt.

Fig. 2. Guldbrakteat, f. i trakten norr om Motala. $\frac{1}{1}$.

Statens Historiska Museum har nämligen i början af innevarande års sommar genom herr C. A. Rosén i Linköping förvärfvat en guldbrakteat, som är afbildad här bredvid (fig. 2). Den lär vara funnen i närheten af den från Motala norrut gående järnvägslinjen. Fyndorten och fyndomständigheterna äro emellertid tyvärr ej närmare kända. ³

Vid närmare granskning af denna brakteat visade det sig, att den är *präglad med samma stamp* som Vadstena-brakteaten, men att man skurit bort så mycket af kanten rundt omkring, att endast obetydliga rester af runorna nu synas. Kanten har naturligtvis blifvit af-

¹ O. von Friesen och H. Hansson *Kylfverstenen, en 24-typig runrad*, i *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, 18 (Stockholm, 1905).

² Wimmer, *anf. arb.*, sid. 74 och pl. III.

³ Det vore särdeles önskvärdt, om närmare upplysningar i dessa afseenden kunde erhållas. Kunna sådana lämnas, torde de böra adresseras till Red. af Fornvännen, Statens Historiska Museum.

skuren, innan den smala, af en tvärstrierad guldtråd bildade ramen och öglan påsattes. Såväl ram som ögla visa spår af nötning, ehuru denna ej varit särdeles stark.

Då öglan och ramen alldeles likna dem, som vanligen finnas på guldbrakteaterna från tiden omkring år 500, har man ingen anledning att antaga, att kanten i senare tid afskurits, — hvilket ju skett, innan ramen påsattes. Det måste hafva gjorts kort efter det brakteaten blifvit präglad. Men den som skurit bort så stor del af runinskriften, att denna blifvit oläslig, har således icke insett eller brydt sig om runornas betydelse. För honom synes midtbilden hafva varit hufvudsak, hvilket är så mycket mera sannolikt, som denna bild troligen hade en religiös innebörd.

Emedan öglan helt och hållet betäcker den plats, där den sista, på Vadstena-brakteaten icke synliga runan, *W*, vore att söka, får man tyvärr icke heller af detta exemplar någon upplysning om den runan.

Detta är visserligen icke första gången två eller flera brakteater, präglade med samma stamp hafva blifvit funna, antingen tillsammans eller på olika ställen. Men i följd af Vadstena-brakteatens höga vetenskapliga värde är fyndet af alledles särskildt intresse.

Guldbrakteater mycket lika de nu beskrifna från trakten af Vadstena äro funna på flera ställen i Sverige.¹ I Norge har man väl också funnit brakteater hörande till samma grupp, men likheten mellan dem och de två nu ifrågavarande är ej så stor som mellan dessa senare och flera andra svenska. Särskildt förtjänar det uppmärksamhet, att det på de norska brakteaterna afbildade djuret icke har en sådan tunga som den, hvilken ses å fig. 1 och 2.

I Danmark höra de till denna grupp hänförliga guldbrakteater icke hemma. Endast i den nordligaste delen af Jutland har en hittats, hvilken troligen ditkommit från Norge. Att en

¹ Salin, *De nordiska guldbrakteaterna*, i *Antikv. tidskrift för Sverige*, del. 14, sid. 54 och tabell IX.

anträffats på Bornholm, är för den nu föreliggande frågan icke af någon betydelse, då denna ö geografiskt hör tillsammans med Skåne.

Under sådana förhållanden kunna vi vara förvissade om, att de tre nu ifrågavarande brakteaterna från trakten af Vadstena och Motala äro förfärdigade i Sverige, sannolikt i Götaland, där två exemplar präglade med samma stamp nu kommit i dagen.

NOTISER.

Den kulturhistoriska utställningen i Norrköping 1906. I samband med Konst- och Industriutställningen i Norrköping denna sommar har amanuensen vid Statens Historiska Museum Otto Janse ordnat en kulturhistorisk utställning, som oaktadt starkt begränsade penningmedel och knappt utrymme dock kan uppvisa en del förträffliga exponenter på den kyrkliga konsten och kulturen inom det medeltida Östergötland.

En grupp föremål utgjordes sålunda af fragment å träskoningar i små romanska kyrkor, hvilka träskoningars ornamentik visar samband med den under vikingatiden i Norden lefvande ornamentiken.

En del järmbeslagna dörrar och dopfuntar å utställningen torde vara utan motstycke.

Vid altarets utsmyckning lades ju den största vikt. Såväl altardukar, antependier och altarbrun som olika slags altarskåp — såväl målade som fyllda med friskulpturer — voro representerade. Särskildt rikhaltig var samlingen kalkar och patener. En samling enstaka träbilder visade i Östergötland en gång populära helgon. En annan serie, visande, huru olika tider uppfattat och framställt Maria med barnet, var synnerligen lärorik. En parallell till denna serie visade olika perioders framställning af den korsfäste.

De prästerliga mässkläderna representerades ej allenast af en rikhaltig samling mässshakar utan äfven af så kulturhistoriskt taget dyrbara och sällsynta föremål som korkåpa, dalmatika och stola. Ett textilarbete, som på grund af sin konstnärliga fulländning tillvunnit sig kännares stora uppmärksamhet, var ett arbete i applikation, sannolikt ett graitäcke från Vadstena kyrka.

Detta sistnämnda tillhörde den samling föremål, som erinrade om *Birgitta* och hennes stiftelse, hvilka här i ett rum för första gången sammanförts, för att i bild söka ge en föreställning om det kulturella storverk, som ledde sitt ursprung från *Birgitta* och *Vadstena* kloster. Hennes relikskrin och en svit bilder i trä från *Vadstena* kloster bildade centrum i denna afdelning.

Jag har velat framhålla dessa skilda sidor för att ge en antydan om, huru mångsidig och instruktiv man lyckats få denna utställning trots kort tid och små resurser. Det intresse, den lyckats afvinna allmänheten, har dagspressen nogsamtt burit vittne om. Detta ger osökt anledning till att tänka på, att man *ännu* med de utgångspunkter, som redan finnas i många provinsmuseer, har möjlighet att landskapsvis kunna gifva en god bild af medeltidens kyrkliga kultur, blott man vet att taga sakkunskapen i sin tjänst och utrusta den med nödiga medel. Ej blott ur pedagogiska synpunkter vore detta att glädja sig åt, utan än mer därför, att då skulle framdragas och räddas från förstörelse en mångfald föremål, som till och med i vår tid eljes få förmultna å vindar och i kyrkornas uthus.